

## Jan Lokin en de GROM

Op zondag 19 juni 2022 overleed na een ziekbed van enkele maanden Johannes Henricus Antonius (Jan) Lokin. Hij was samen met W.J. Zwolve de oprichter van dit tijdschrift en met hem en de latere redacteurs van dit tijdschrift verbonden door een hechte vriendschap. Eenieder die in welk verband dan ook tijd met Jan doorbracht, herinnert zich zijn aanstekelijke enthousiasme, goede humeur en immer opgeruimde karakter. In de vele teksten die hij de afgelopen decennia publiceerde klinkt, ook na zijn dood, zijn levendige stem (*viva vox*) door.<sup>1</sup> Wij leggen hier de nadruk op zijn bijdragen aan dit tijdschrift. Die geven een impressie van zijn inspirerende schrijfstijl, een indruk van zijn interesses en een overzicht van een deel van zijn wetenschappelijke nalatenschap. Te zijner nagedachtenis enkele woorden over zijn levensloop en werk aan de hand van citaten uit enige van zijn bijdragen aan de GROM.

Lokin zag het levenslicht op zondag 21 februari – net als Savigny zei hij er vaak niet zonder zelfspot bij –, in zijn geval van het jaar 1945. Hij was ook figuurlijk een zondagskind, hoewel hij in de oorlog werd geboren. Zijn wieg stond in het stadje Ommen, aan de Overijsselse Vecht. Zijn ouders dreven daar een hotel. De wijnvoorraad was tijdens de oorlog verstopt in een net in de rivier zodat men nog jaren later vanwege de verdwenen etiketten niet tevoren wist welke wijn men dronk. Op 12-jarige leeftijd ging Jan naar de door de Jezuïeten bestierde Canisius-kostschool in Nijmegen. Zijn tijd daar bracht hem een voorliefde bij voor klassieke talen, geschiedenis en literatuur. Toen hij overwoog klassieke talen te gaan studeren, rieden de Jezuïeten hem dat af, en zo werd hij na enige Leidse omzwervingen rechtenstudent in Groningen. Hij kwam er onder de hoede van H.J. Scheltema (1906-1981) en werd door hem ingeleid in achtereenvolgens het Romeinse privaatrecht en in het Byzantijnse recht. Hij volgde Scheltema in 1977 op als hoogleraar in het Romeinse recht en zijn geschiedenis en richtte uit de nalatenschap van Scheltema, die overleed op 2 december 1981, twee tijdschriften op voor de beide genoemde onderzoeksgebieden. Voor de op het Byzantijnse recht gerichte historische studies naar bronnenmateriaal e.d. de *Subseciva Groningana*, voor het op het Romeinse privaatrecht gerichte onderzoek de *Groninger Opmerkingen en Mededelingen*. Iets van Lokins voorliefde voor barok, exuberant taalgebruik – hij was een bewonderaar van Dickens en een termijn voorzitter van de internationale Dickens Fellowship<sup>2</sup> – is naspeurbaar in deze laatste

---

1 Vgl. F. Brandsma, 'De stem van Jan Lokin' in: *Ars Aequi* 2022, p. 712-716, en C.J.H. Jansen, 'In memoriam prof. mr J.H.A. Lokin', in: *NJB* 2022, p. 2355-2356.

2 Zie Lokins met vele citaten van Dickens geardeerde artikel over de in 1954 plotseling uit een eeuwenlange winterslaap gewekte middeleeuwse Court of Chivalry. Dat college was belast met juridische kwesties omtrent heraldiek. Zulke kwesties hadden zich al meer dan twee eeuwen niet meer voorgedaan, totdat Manchester zich erover beklaagde dat het plaatselijke variététheater het stadswapen voerde in zijn zegel en op een groot voorhang (gordijn) en het theater daarom voor het vergeten gerecht

benaming, die tegelijkertijd een hommage is aan de negentiende-eeuwse *Opmerkingen en Mededelingen betreffende het Nederlandsche Regt* van Diephuis en Oudeman.<sup>3</sup> De ondertitel voor deze *Opmerkingen en Mededelingen* was *Magazijn voor leerstellige rechtsvergelijking op historische grondslag*. In het eerste redactioneel, gedateerd op 2 december 1983, de derde sterfdag van Scheltema, legde Lokin dat uit:

‘De rechtshistoricus, die met de ogen van de jurist het verleden beschouwt, stelt in de geschiedenis slechts belang voor zover zij een bijdrage kan leveren tot een beter begrip van de rechtsvragen uit het heden. Hij selecteert zijn bronnen dus volgens een ander criterium dan de geschiedkundige. Met zijn kennis van het verleden zoekt hij naar leerstukken, die zich met de hedendaagse laten vergelijken. Over onderwerpen van burgerlijkrechtelijke aard, b. v. over de vraag, op welk tijdstip het risico overgaat bij de koop van een bepaalde zaak – nr 22 van de door de Minister van Justitie aan de Tweede Kamer voorgelegde vraagpunten ten behoeve van het nieuwe Burgerlijke Wetboek (1952) – zal men in de literatuur van 2000 jaar geleden nog relevante meningen vinden, over strafrechtelijke vragen zal men bij recentere literatuur te rade gaan. In het algemeen laat het civiele recht zich beter vergelijken met het Franse dan met het Engelse, beter met het romeinse dan met het oud -vaderlandse recht. Deze "natuurlijke" selectie strekt zich ook uit over de personen, die in het verleden een mening over het onderwerp ten beste hebben gegeven. Het zal immers blijken, dat de opvatting van de ene rechtsgeleerde scherperzinniger of bruikbaar is dan die van de andere. Daarom kan b.v. Von Savigny in een juridische gedachtenwisseling treden met Ulpianus, Meijers met Hugo de Groot enz. Aldus selecterende bedrijft deze rechtshistoricus rechtsvergelijking, geen louter descriptieve, maar leerstellige rechtsvergelijking, waarvoor een gedegen kennis van het verleden noodzakelijk is. Hij is een geschiedkundig jurist, die zich een andere opgave stelt dan de historicus, die over het recht schrijft.’<sup>4</sup>

In datzelfde eerste nummer voegde Lokin de daad bij het woord en schreef een lijvig artikel over enkele met elkaar verband houdende kwesties over de verhouding tussen rechter en wetgever. Hij gaf het de titel *Lex semper loquitur*, en de ondertitel ‘over wetgeven en rechtspreken’. Het artikel is gewijd aan twee wijzen waarop de wetgever de macht van de rechter tracht in te perken. Enerzijds door de rechter te verplichten uitleg te vragen aan de wetgever, anderzijds door een zo uitvoerig mogelijk wetboek te vervaardigen dat de rechter voor ieder denkbaar geval een gemakkelijk toe te passen regel moest geven. Lokin benadrukte het uitzichtloze van deze pogingen in verschillende tijden en jurisdicties. Het is altijd de rechter die door uitleg van de wettekst het laatste woord heeft. Een codificatie is slechts volledig doordat zij de enige en daarmee exclusieve bron is waarop de rechter zijn oordeel moet baseren:

---

bracht, ‘De geschonden eer van Manchester ofwel de jurisdictie van de High Court of Chivalry’, in: *GROM* 1987 IV, p. 27-45.

3 Zie over die voorloper het herdenkingsartikel van C.J.H. Jansen en J.E. Jansen in: *GROM* 2013 XXX, p. 1-28.

4 ‘Ten geleide’, in: *GROM* I 1984, p. V-VI.

‘Onze conclusie is steeds dezelfde en het is dan ook tijd dit opstel te besluiten. De rechter is verplicht de wet uit te leggen en is in zijn uitlegging aan geen beperking onderhevig, ook al onthoudt de tekst van de wet hem een zgn. open norm, op grond waarvan hij de uitdrukkelijke bevoegdheid krijgt de toepassing van een bepaalde regel afhankelijk te maken van vage criteria. Accepteert men eenmaal dat de rechter aan het op zichzelf duidelijke woord "onrechtmatig" een geheel andere betekenis mag hechten dan het in het verleden had, dat hij te allen tijde bevoegd is een "heersende" leer te verlaten en een nieuwe "heersende" leer te vestigen, dan kunnen heel wat tegenstellingen als schijntegenstelling worden ontmaskerd. Dan kan de wet statisch blijven, terwijl het recht toch dagelijks verandert. Dan kan bij gelijkblijvende wettekst een steeds wisselend stellig recht gelden. Dan bestaat er geen tegenstelling tussen legisme en vrije rechtsvinding. Dan behoudt de wet haar monopoliepositie en zou men de rechter "la bouche de la loi" kunnen blijven noemen, echter in andere zin dan Wiarda het een en Montesquieu het ander bezigde. Dan schromen wij niet ons "legisten" te noemen. Dan kan men volhouden dat uitlegging STEEDS antwoord geeft, omdat de rechter niet de vrijheid maar de plicht heeft uit te leggen; hij is verplicht te interpreteren – hij kan trouwens niet anders –, hij is vrij in de wijze waarop hij interpreteert. Daarom zouden wij de vroegere, naïeve, wetgevers willen nazeggen, dat door de codificatie een VOLLEDIGE regeling van alle voorkomende gevallen wordt gegeven, echter niet met het gevolg dat interpretatie overbodig is maar dat interpretatie GEBODEN is. Door de uitleggingsverplichting wordt de zinspreuk bewaarheid: LEX SEMPER LOQUITUR.’<sup>5</sup>

Het door Lokin geformuleerde codificatiebegrip is formeel, gericht op de vorm van het wetboek en niet op zijn inhoud. In het opstel klinkt de door zijn leermeester Scheltema gepropageerde vormvastheid door. Het ging er daarbij om in een betoog op zoek te gaan naar een duidelijk afgebakende definitie. Juist zo’n strak omlijnde definitie maakte discussie mogelijk en horizontale en verticale vergelijking, en was dus alhoewel leerstellig en gericht op theorie bij uitstek praktisch.<sup>6</sup>

De verhouding tussen wetgever en rechter, het legisme, uitleg en het codificatiebegrip zijn onderwerpen die Lokin zijn leven lang bezighielden.<sup>7</sup> Het opstel *Lex semper loquitur* is de blauwdruk van het door Lokin en Zwolve geschreven *Hoofdstukken uit de Europese*

5 ‘Lex semper loquitur. Over wetgeven en rechtspreken.’, in: *GROM* I 1984, p. 1-50, het citaat op p. 49-50.

6 Vgl. hierbij J.H.A. Lokin, ‘Vormvaste ongerijmdheden. Glossen bij het beheerste leven van H.J. Scheltema’, in: *Biografie Bulletin* II 1992, p. 149-156. Als verdere voorbeelden van zulke strakke betogen noemen wij Lokins proefschrift, *Enige beschouwingen omtrent de grond der dwalingsregeling bij verbintenisscheppende overeenkomsten*, Amsterdam 1973 (inclusief registers en samenvatting (in het Latijn) 95 pagina’s), zijn bijdrage aan de Scheltema-bundel *Flores legum*, Groningen 1971, ‘Traditio: de verschaffing van het bezit’, p. 121-132 en zijn bijdrage in de aan Chris Brunner (1929-2007) aangeboden bundel *CJHB*, Deventer 1994, ‘Bezitsverschaffing en bezitsoverdracht’, p. 245-257. In de *GROM* van 2000, gewijd aan de invloed van het honderdjarige BGB op het Nederlandse wetboek, ‘Van handeling naar rechtshandeling. Een kwestie van definitie’, *GROM* 2000 XVII, p. 17-42.

7 Vgl. nog zijn ‘Codificatie in Constantinopel? Enige opmerkingen over wetgevingstechniek van Theodosius II en Justinianus I’, in: *GROM* 1995 XII, p. 38-53. In 1994 bundelde Lokin enkele aan deze onderwerpen gewijde opstellen, met als eerste *Lex semper loquitur* in het aan zijn vrouw, de staatsrechtjuriste Pia E.M.S. Sassen en hun zes kinderen opgedragen *Tekst en Uitleg*, Groningen 1994. Postuum verscheen nog ‘Codificatie en legisme’, in: *Ars Aequi* 2022, p. 644-647.

*codificatiegeschiedenis*.<sup>8</sup> Dit studieboek was bestemd voor de eerstejaars rechtenstudenten. Lokin vond het een voorrecht juist aan de onbevleete eerstejaars studenten onderwijs te geven en bovendien bij te dragen aan het in academische kringen wat verwaterde idee van *Bildung*.

In 1992, precies honderd jaar nadat Opzoomer en Diephuis stierven, verscheen een bijzonder aan hun werk gewijde aflevering van de *GROM*. Daarin beschreef Lokin de methode, of misschien beter de aanpak van deze twee giganten van de negentiende eeuw. Wij laten twee citaten volgen als illustratie van enkele voor zijn schrijfstijl karakteristieke eigenschappen: krachtige beeldspraak en milde humor:

‘Precies honderd jaar na hun dood, sinds 1 januari 1992, zijn de Nederlandse civilisten gaan bouwen op geheel nieuwe fundamenten en ook al zijn deze nog maar kort geleden formeel gelegd, ik zie zulke monumenten als Diephuis en Opzoomer hebben opgericht niet snel ontstaan. Men zal tegenwerpen dat de tijden veranderd zijn en dat is natuurlijk juist; in plaats van de twee liberale herenhuizen moeten wij het doen met de sociaal-democratische rijtjeshuizen van de Monografieën Nieuw BW.’

Het slot:

‘Dames en Heren, U weet allen dat de twee hoogste en mooiste kerktorens van Nederland zijn te vinden in Utrecht en Groningen. In de vorige eeuw rezen zij hoog boven hun omgeving uit en waren zij van verre zichtbaar. Zij waren het oriëntatiepunt voor de vermoeide reizigers en wezen de weg aan degenen die verdwaald waren geraakt. Wanneer men ze tegenwoordig vanuit de verte beziet zijn zij goeddeels aan het oog onttrokken door moderne flatgebouwen, schoorsteenpijpen of kantoren. Toch hebben zij voor degene die onder hen staat niets van hun hoogte en hun schoonheid verloren. Zo is het ook met de Utrechtse Opzoomer en de Groningse Diephuis. In de vorige eeuw torenden zij hoog boven hun omgeving uit en gaven zij richting aan allen die zich met de rechtsgeleerdheid bezighielden. Tegenwoordig zijn zij aan de ogen van de meeste juristen onttrokken door moderne praktijkgidsen, handboeken en jurisprudentieoverzichten en sinds kort door ons nieuwe Burgerlijk Wetboek. Maar toch! Degene die de moeite neemt Opzoomer en Diephuis van nabij te bestuderen voelt zich nog even nietig als de jurist uit de vorige eeuw. Want hij zal met verbazing en met ontzag bemerken dat vele edelstenen die aan het nieuwe Burgerlijk Wetboek hun glans verlenen opgetast liggen in de schatkamers van hun werken; dat hij kortom bij Diephuis en Opzoomer juridische briljanten kan vinden die voor de huidige rechtsdogmatiek niets van hun schittering hebben verloren.’<sup>9</sup>

---

8 De eerste druk verscheen in 1986, in 2020 verscheen de vijfde druk J.H.A Lokin, W.J. Zwalve, C.J.H. Jansen.

9 ‘De taak van de rechtswetenschap volgens Diephuis en Opzoomer’, in: *GROM* 1992, p. 25-43, p. 42-43. In de aflevering van 2007, gewijd aan de nagedachtenis van de honderd jaar tevoren gestorven pandektist Heinrich Dernburg (1829-1907), schreef Lokin een vergelijkbaar artikel waarin twee andere iconen centraal stonden, ‘De wetenschappelijkheid van de rechtsbeoefening volgens Windscheid en Dernburg’, in: *GROM* 2007 XXIV, p. 3-35. In het ten geleide bij dat nummer typeerde Lokin Dernburg kernachtig als een praktische pandektist.

Na zijn emeritaat in 2010 zette Lokin zich aan het schrijven van een geschiedenis van de Groningse rechtenfaculteit.<sup>10</sup> Enkele wederwaardigheden en kenmerkende *petites histoires* werkte hij uit in artikelen in de GROM. Zo schreef hij over de oprichting van de eenmansfaculteit<sup>11</sup>, de geschiedenis van het Genootschap *Pro Excolendo Iure Patrio*<sup>12</sup>, de positie van Wiardus Modderman als Gronings hoogleraar Romeins recht en zijn geschiedenis<sup>13</sup>, en beschreef hij hoe de rechtenfaculteit weigerde Koningin Wilhelmina ter gelegenheid van het 300-jarige bestaan van de universiteit een eredoctoraat te verlenen. De vorstin moest het doen met een eredoctoraat in de Nederlandse taal en letterkunde waarover in de letterenfaculteit in een spoedprocedure was beslist. Wilhelmina nam dat doctoraat - natuurlijk onwetend van de voorgeschiedenis - in ontvangst met een klinkende ode aan 'onze wonderschoone taal, de bezielende kracht die van haar uitgaat en de beteekenis welke zij heeft zoowel voor mijn leven als voor dat van ons geheele volk'. Lokin schrijft vervolgens:

'De woorden van de Koningin hebben honderd jaar na dato niets van hun kracht verloren maar zijn door de ironie van de geschiedenis ingehaald nu in de universitaire wereld het Engels overal het Nederlands verdringt. Diezelfde ironie verleent aan die woorden een wat meewarige glans indien men weet dat de universiteit een ander doctoraat in de gedachten had.'<sup>14</sup>

Meermalen beleed Lokin het belang van een goede beheersing van de Nederlandse taal en ook van de talen van de ons omringende landen, onontbeerlijk voor serieuze rechtsvergelijking.<sup>15</sup> Wij sluiten af met het *Ten Geleide* van Lokin bij de verschijning van het 30<sup>e</sup> nummer van de GROM. Hij stond allereerst stil bij het boven het redactioneel weergegeven deel van een Grieks standaardwerk over de bemoeienissen met dat land van Jeremy Bentham (1748-1832, de uitvinder van het woord codificatie). In dat werk werd een artikel uit de GROM aangehaald:

'Dat het Magazijn zulke ijverige lezers buiten het vaderland aan zich zou binden, hadden de redacteuren 30 jaar geleden niet durven denken. Zij hadden het idee de juridische geest van de Nederlandse jurist

---

10 De Groninger faculteit der rechtsgeleerdheid, Den Haag 2019.

11 'De oprichting van de eenmansfaculteit te Groningen in 1596', in: GROM 2012 XXIX, p. 57-68.

12 'Vaderlands, nationaal en Europees', in: GROM 2011 XXVIII, p. 1-16.

13 Wiardus Modderman (1836-1882) en zijn plaats in het Groningse Romeinsrechtelijk onderwijs in de 19e eeuw, in: GROM 2020 XXXVII, p. 89-103.

14 'Het Groningse eredoctoraat van Koningin Wilhelmina', in: GROM XXXIV, p. 127-134, op p. 133.

15 Toen zijn collega en vriend Hans Nieuwenhuis (1945-2015) betoogd had dat in de rechtenstudie meer ruimte zou moeten zijn voor onderwijs in de Franse en Duitse taal ('Lost in translation', in: NJB 2007, 1901) en de NJblog redactie daarop laconiek reageerde met te zeggen dat de moderne juristen niet de taalbeheersing hadden van de generatie van Lokin, Nieuwenhuis of Hartkamp, maar veel beter in staat waren informatie over allerlei rechtsstelsels bij elkaar te zoeken, viel Lokin Nieuwenhuis bij en gaf hij en passant schrijflus aan de blogredactie: 'Het behoeft voor de redactie geen betoog *'dat een jurist foutloos Nederlands moet kunnen'* (Is dat wel goed Nederlands, *foutloos Nederlands kunnen?*) en ik begrijp ook wel *dat dit vandaag de dag vrijwel evenzeer voor het Engels geldt*. (Is dit wel logisch Nederlands, *vrijwel evenzeer?*).', 'Paradise Lost', in: NJB 2008, 6.

te scherpen aan de slijpsteen van de leerstellige rechtsvergelijking, waarbij voldoende kennis van het Frans, Duits en Engels bekend werd verondersteld. Zonder kennis van de ons omringende talen en niet te vergeten van de eigen taal is immers geen zinvolle vergelijking mogelijk. De onverbiddelijke voortgang van de tijd heeft – hoe kan het ook anders - andere ideeën doen postvatten en verschuiving van aandacht teweeggebracht. De kennis van Frans en Duits is volledig verdwenen en leerstelligheid is een bespot woord geworden. Ondanks deze uiterlijke tegenwind en in de innerlijke overtuiging de tijd vooruit te zijn, heeft de redactie aan het oorspronkelijke ideaal vastgehouden en het is daarom met gepaste trots dat zij de 30e, zegge: dertigste, aflevering van de Groninger Opmerkingen en Mededelingen presenteert. Dertig jaar lang heeft ons Magazijn een podium geboden aan alle juristen wie de zogenaamde verticale rechtsvergelijking ter harte gaat. Dat zijn juristen van verschillende pluimage, rechtshistorici, rechtstheoretici, comparatisten, straf- en staatsrechtjuristen, dogmatici, civilisten, romanisten etc. Door die bonte verscheidenheid voldoet het Magazijn geheel aan de bedoelingen van zijn inspirator Prof. mr H.J. Scheltema (1906-1981). Hij was overtuigd van de vorming van het juridisch vernuft door wat de Duitsers noemen Dogmengeschiede, waaronder hij meer de kritische reflectie op dan de loutere beschrijving van de verschillende leerstellingen verstond.<sup>16</sup>

Langs deze paden gaat de redactie voort. In deze traditie doen de Groninger Opmerkingen en Mededelingen dapper door.

J.E. Jansen<sup>17</sup>

GRONINGEN

---

<sup>16</sup> 'Ten geleide', in: *GROM* 2013 XXX, p. 1.

<sup>17</sup> J.E. (Jelle) Jansen is als hoogleraar gemeen recht verbonden aan de Vakgroep Romeins Recht van de Rijksuniversiteit Groningen.